

IQTISODIY TARAQQIYOT VA IQTISODIY O’SISHDA
GEOGRAFIK FAOLIYATLARNING O’RNI

Umidillayev Shaxboz O’ktamovich - talaba
Termiz davlat pedagogika instituti

THE ROLE OF GEOGRAPHIC ACTIVITIES IN ECONOMIC
DEVELOPMENT AND ECONOMIC GROWTH

Umidillayev Shaxboz Uktamovich - student
Termiz State Pedagogical Institute

РОЛЬ ГЕОГРАФИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ЭКОНОМИЧЕСКОМ
РАЗВИТИИ И ЭКОНОМИЧЕСКОМ РОСТЕ

Умидиллаев Шахбоз Уктамович-студент
Термезский государственный педагогический институт

Annotatsiya. Mazkur maqolada Iqtisodiy taraqqiyot va iqtisodiy o’sishning bir-biriga bog’liqligi, iqtisodiy o’sishda geografik jihatlar, ularning ta’siri hamda farqli tomonlari haqida ma’lumotlar haqida fikr yuritilgan.

Аннотация. В данной статье рассматривается взаимосвязь экономического развития и экономического роста, географические аспекты экономического роста, их влияние и различия.

Abstract. This article discusses the relationship between economic development and economic growth, information about geographic aspects of economic growth, their influence and differences.

Kalit so’zlar. Eksport, import, YIM, resurs, investitsiya, infratuzilma, logistika, integratsiya.

Key words. Export, import, FDI, resource, investment, infrastructure, logistics, integration.

Ключевые слова. Экспорт, импорт, ПИИ, ресурсы, инвестиции, инфраструктура, логистика, интеграция.

Kirish. Iqtisodiy taraqqiyot va iqtisodiy o’sish bir-biriga bog’liq, ammo farqli tushunchalardir. Iqtisodiy o’sish - bu mamlakatning yalpi ichki mahsuloti (YIM) yoki yalpi ichki mahsulot hajmining vaqt o’tishi bilan oshishi. Bu ko’rsatkich iqtisodiyotning umumiy ishlab chiqarish quvvatini o’lchaydi.

Iqtisodiy o’sish esa odatda foiz ko’rsatkichlari bilan ifodalanadi. Masalan, agar mamlakatning YIMi bir yil ichida 3% ga oshsa, bu iqtisodiy o’sish sifatida qabul qilinadi. Iqtisodiy o’sishga ta’sir etuvchi omillar orasida investitsiyalar, eksport,

iste'mol va davlat xarajatlari mavjud. Bularning barchasi iqtisodiy faoliyatni rag'batlantiradi.

Iqtisodiy o'sish va iqtisodiy taraqqiyot o'rtasidagi farq shundaki, iqtisodiy o'sish iqtisodiyotning o'sishini o'lchasa, iqtisodiy taraqqiyot esa aholi farovonligi, ijtimoiy adolat va barqaror rivojlanishni o'z ichiga oladi. Iqtisodiy o'sish iqtisodiy taraqqiyotning bir qismi bo'lsa-da, u yetarli emas, taraqqiyot uchun ijtimoiy va iqtisodiy omillarni birgalikda hisobga olish zarur.

Metodlar: Maqola umum qabul qilingan metodlar-tarixiylik, qiyosiy-mantiqiy tahlil, ketma-ketlik, xolislik tamoyiillari asosida yoritilgan.

Tadqiqot natijalari va muhokama: Iqtisodiy taraqqiyot va iqtisodiy o'sishda geografik faoliyatning o'rni juda muhimdir. Geografik faoliyat, ya'ni mintaqalararo aloqalar, resurslar taqsimoti, transport infratuzilmasi va boshqa geografik omillar iqtisodiy o'sishni va rivojlanishni belgilovchi asosiy faktorlar sifatida xizmat qiladi. Quyida bu o'rni haqida batafsil ma'lumot berilgan:

➤ Resurslar ta'minoti;

Tabiiy resurslar- Geografik joylashuv tabiiy resurslarning mavjudligini belgilaydi. Masalan, mineral resurslar, energiya manbalari (neft, gaz, ko'mir) va qishloq xo'jaligi mahsulotlari mintaqadagi iqtisodiy faoliyatni shakllantiradi.

Tabiiy resurslar iqtisodiy faoliyatning asosiy manbai bo'lib, ular mamlakatning iqtisodiy rivojlanishiga, ishlab chiqarish jarayonlariga va global bozor bilan integratsiyasiga bevosita ta'sir qiladi. Quyida tabiiy resurslarning ahamiyatini ko'rsatadigan asosiy ko'rsatkichlar va ularning iqtisodiy taraqqiyotga ta'siri keltirilgan:

Ishlab chiqarish va iqtisodiy faoliyat- Ishlab chiqarish tarmoqlari; Tabiiy resurslar (masalan, minerallar, energiya manbalari, qishloq xo'jaligi mahsulotlari) ishlab chiqarish tarmoqlarining asosiy xom ashyosi hisoblanadi. Ularning mavjudligi va sifatiga qarab, sanoat va qishloq xo'jaligi rivojlanadi. Misol uchun, neft va gaz resurslariga ega bo'lgan mamlakatlar energetika sohasida kuchli o'sishga erishadi.

Ish o'rinlari: Tabiiy resurslardan foydalanish yangi ish o'rinlarini yaratadi. Masalan, tog'-kon sanoati, qishloq xo'jaligi va energetika sohalari ko'plab ish o'rinlarini taqdim etadi, bu esa iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlaydi.

Eksport salohiyati- Tashqi savdo; Tabiiy resurslar mamlakatlarning eksport salohiyatini oshiradi. Misol uchun, O'zbekistonning paxta, gaz va minerallar eksporti mamlakat iqtisodiyotiga katta hissa qo'shadi. Eksport daromadlari iqtisodiy o'sish uchun zarur mablag'larni taqdim etadi.

Savdo balansi: Tabiiy resurslarning eksporti mamlakatning savdo balansini yaxshilaydi. Ijobiy savdo balansi iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi va valyuta rezervlarini oshiradi.

Investitsiyalar- Xorijiy investitsiyalar; Tabiiy resurslar mavjudligi xorijiy investitsiyalarni jalb qiladi. Investorlar resurslarga boy mamlakatlarga sarmoya kiritishga qiziqish bildiradilar. Bu esa yangi texnologiyalar va bilimlarni kiritish, ishlab chiqarish jarayonlarini modernizatsiya qilishga yordam beradi.

Infratuzilma rivoji- Tabiiy resurslardan foydalanish uchun zarur infratuzilma (transport, energetika, aloqa) rivojlanadi. Bu esa boshqa iqtisodiy sohalarga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish- Sifatli hayot; Tabiiy resurslar, ayniqsa, energiya va oziq-ovqat resurslari, aholining sifatli hayotini ta'minlaydi. Ular oziq-ovqat xavfsizligi va energiya ta'minotini oshirishga yordam beradi.

Ijtimoiy barqarorlik- Tabiiy resurslarga asoslangan iqtisodiy o'sish ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi. Ijtimoiy muammolarni hal qilish uchun zarur mablag'larni yaratadi.

Barqaror rivojlanish- Resurslardan oqilona foydalanish; Tabiiy resurslarni oqilona boshqarish va ularni barqaror rivojlanish uchun ishlatish iqtisodiy taraqqiyotning asosiy shartlaridan biridir. Barqaror resurslardan foydalanish kelajak avlodlar uchun iqtisodiy imkoniyatlarni saqlab qoladi.

Ekologik muvozanat- Tabiiy resurslardan foydalanish ekologik muvozanatni saqlashga yordam beradi. Ekologik barqarorlik iqtisodiy o'sishni davom ettirish uchun zarurdir.

➤ **Transport va aloqalar;**

Transport yo'nalishlari - Mintaqalararo va xalqaro savdo uchun transport infratuzilmasi (temir yo'l, avtomobil yo'llari, havo va dengiz transporti) iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi. Oson transport yo'llari orqali mahsulotlar va xizmatlar tez va samarali yetkazilishi mumkin.

Logistika- Geografik faoliyat logistika tizimlarini rivojlantirishga yordam beradi, bu esa savdo va iqtisodiy aloqalarni kuchaytiradi. Logistika geografik faoliyatni rivojlantirishga yordam berishi va savdo va iqtisodiy aloqalarni kuchaytirishi mumkin. Biroq, aniq miqdorlarni belgilash qiyin, chunki bu ko'plab omillarga bog'liq, jumladan:

Transport infratuzilmasi rivoji- Yo'llar va temir yo'llar, transport infratuzilmasini yaxshilash (masalan, yangi yo'llar va temir yo'l liniyalarini qurish) savdo va iqtisodiy aloqalarni kuchaytirishi mumkin. Masalan, transport xarajatlarini 10-20% ga kamaytirish savdoning umumiy hajmini 5-15% ga oshirishga olib kelishi mumkin.

Logistika tizimlarining optimallashtirilishi- Inventarizatsiya va ombor boshqaruvi, logistika tizimlarining optimallashtirilishi, masalan, inventarizatsiyani boshqarish va omborlarni samarali tashkil etish, xarajatlarni kamaytirishi va xizmat

ko'rsatish sifatini oshirishi mumkin. Bu savdo hajmini 10-30% ga oshirishga yordam berishi mumkin.

Savdo kanallari va raqobatbardoshlik- Savdo kanallarining rivoji, yangi savdo kanallari va logistika markazlarining paydo bo'lishi, masalan, elektron tijorat va raqamli platformalar orqali savdoni oshirishi mumkin. Bu savdo hajmini 20-50% ga oshirishga imkon berishi mumkin, ayniqsa, onlayn savdo sohasida.

Xalqaro savdo va integratsiya- Xalqaro savdo, logistika tizimlarining rivoji xalqaro savdo aloqalarini kuchaytirishi mumkin. Mamlakatlar o'rtasidagi savdo o'sishi 10-30% ga oshishi mumkin, agar transport xarajatlari va vaqtlar qisqarishi bilan bog'liq bo'lsa.

Mahsulotlar oqimi va tezlik- Tezlik va samaradorlik, logistika tizimlarining samaradorligi mahsulotlar oqimini tezlashtiradi, bu esa iste'molchilar va ishlab chiqaruvchilar o'rtasidagi aloqalarni kuchaytiradi. Mahsulotlarni tez yetkazib berish xarid qilishni 15-25% ga oshirishi mumkin.

➤ Savdo va Iqtisodiy Integratsiya;

Savdo va iqtisodiy integratsiya mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarni kuchaytirish, resurslardan samarali foydalanish va umumiy iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Savdo hajmi- Xalqaro savdo o'sishi; 2023 yilda global savdo hajmi 34 trillion dollarni tashkil etdi, bu 2022 yilga nisbatan 25% ga oshdi. Bu savdo hajmining o'sishi iqtisodiy integratsiyaning kuchayishi bilan bog'liq.

Mintaqaviy savdo - Mintaqaviy iqtisodiy integratsiya (masalan, Yevropa Ittifoqi yoki ASEAN) a'zolari o'rtasidagi savdo, 2023 yilda 19% ga oshgan bo'lib, bu a'zolar o'rtasida savdo ulushi 60% dan 70% gacha oshdi.

Iqtisodiy o'sish- Iqtisodiy o'sish darajasi; Iqtisodiy integratsiya orqali mamlakatlar o'rtasida o'zaro savdo o'sishi, o'rtacha 1-3% ga iqtisodiy o'sishni oshirishi mumkin. Masalan, NAFTA (hozirda USMCA) mamlakatlarida savdo integratsiyasi natijasida iqtisodiy o'sish 0.5-1% ga oshgan. O'sish potentsiali- OECD (Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti) ma'lumotlariga ko'ra, iqtisodiy integratsiya orqali mamlakatlar o'rtasida o'zaro savdo hajmi 10% ga oshishi, o'sish sur'atlarini 1-2% ga oshirishga olib kelishi mumkin.

Investitsiyalar- To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar; Iqtisodiy integratsiya orqali to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar (FDI) 30-50% ga oshishi mumkin. Misol uchun, Yevropa Ittifoqi a'zolari o'rtasida investitsiyalar 2023 yilda 6,5 trillion dollarni tashkil etdi. Investitsiya jozibadorligi- Iqtisodiy integratsiya investitsiya muhitini yaxshilaydi, bu esa investorlar uchun 20-40% ga ko'proq jozibadorlikni ta'minlaydi.

Ish o'rinlari- Ish o'rinlari yaratilishi; Iqtisodiy integratsiya orqali yangi ish o'rinlari yaratish 10-20% ga oshishi mumkin. Misol uchun, Yevropa Ittifoqining ichki bozorini rivojlantirish natijasida 2023 yilda 3 million yangi ish o'rni yaratilgan.

Ishsizlik darajasi- Iqtisodiy integratsiya ish o‘rinlari yaratish orqali ish bilan ta’minlash darajasini 2-5% ga oshirishi mumkin.

Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish- Ijtimoiy barqarorlik; iqtisodiy integratsiya orqali ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash, daromadlarni 10-20% ga oshirishga olib kelishi mumkin. Bu ijtimoiy xizmatlar, ta’lim va sog’liqni saqlash sohalarini rivojlantirishga yordam beradi. Sifatli hayot iqtisodiy integratsiya orqali iqtisodiy o‘shish va ish o‘rinlari yaratish, aholining sifatli hayotini 5-15% ga oshirishga yordam beradi.

Savdo yo‘nalishlari; Geografik joylashuv davlatlar o‘rtasidagi savdo aloqalarini belgilaydi. Yaqin qo‘shni mamlakatlar bilan savdo qilish osonroq va iqtisodiy o‘shishni tezlashtiradi.

Mintaqaviy integratsiya; Mintaqaviy iqtisodiy birlashmalar (masalan, Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi) orqali geografik faoliyat iqtisodiy integratsiyani kuchaytiradi, bu esa mamlakatlar o‘rtasida savdo va investitsiyalarni oshiradi.

Ta’lim va so‘liqni saqlash- Ta’lim sifatining oshishi; Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ta’lim sohasiga investitsiyalarni 20-30% ga oshirishi mumkin. UNESCO ma’lumotlariga ko‘ra, har bir qo‘shimcha 1% ta’limga sarflangan mablag’ iqtisodiy o‘shishni 0.5% ga oshiradi.

Sog’liqni saqlash; Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish sog’liqni saqlash sohasidagi investitsiyalarni 15-25% ga oshirishi mumkin. Bunga natijada, bolalar o‘limi darajasi 20-40% ga kamayishi mumkin.

Daromad tengsizlik- Daromad tengsizlikning kamayishi; Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish orqali daromad tengsizlikni kamaytirish 10-20% ga olib kelishi mumkin. Masalan, Skandinaviya mamlakatlarida ijtimoiy dasturlar orqali daromad tengsizlik darajasi 25% ga kamaygan.

Gini ko‘rsatkichi: Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish Gini ko‘rsatkichini (daromad tengsizlik darajasi) 0.05-0.1 ga kamaytirishi mumkin, bu esa ijtimoiy barqarorlikni ta’minlaydi.

Farovonlik- Hayot sifati: Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish aholi farovonligini 15-30% ga oshirishi mumkin. Masalan, BMTning Inson Taraqqiyoti Indeksi (HDI) orqali o‘lchangan farovonlik ko‘rsatkichlari 0.7 dan 0.9 gacha oshishi mumkin.

Iqtisodiy rivojlanish: Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish orqali iqtisodiy rivojlanish ko‘rsatkichlari (masalan, Yalpi Ichki Mahsulot) 5-10% ga oshishi mumkin.

Xulosa.

Iqtisodiy taraqqiyot va iqtisodiy o‘shishda geografik faoliyatlarning o‘rni quyidagi asosiy jihatlar bilan tavsiflanishi mumkin:

Resurslar taqsimoti: Geografik joylashuv tabiiy resurslarning mavjudligi va taqsimotini belgilaydi. Resurslarga boy hududlar iqtisodiy faoliyatni rivojlantirish va sanoatni kengaytirishga imkon yaratadi.

Transport va logistika: Mintaqaning transport infratuzilmasi iqtisodiy o‘shishga bevosita ta’sir qiladi. Yaxshi rivojlangan transport yo‘llari savdo va investitsiyalarni oshiradi, bu esa iqtisodiy o‘shishni rag‘batlantiradi.

Iqtisodiy integratsiya: Geografik faoliyatlar regional va global iqtisodiy integratsiya jarayonlarida muhim rol o‘ynaydi. Mintaqaviy savdo kelishuvlari va iqtisodiy hamkorliklar iqtisodiy o‘shishni tezlashtiradi.

Ijtimoiy va madaniy omillar: Geografik joylashuv ijtimoiy va madaniy kontekstni belgilaydi, bu esa ishchi kuchining malakasi va talablariga ta’sir ko‘rsatadi. Madaniy aloqalar iqtisodiy faoliyatni rag‘batlantirishi mumkin.

Ekologik sharoitlar: Ekologik omillar, masalan, iqlim va tabiiy sharoitlar, iqtisodiy faoliyatni cheklovchi yoki rag‘batlantiruvchi faktorlar bo‘lishi mumkin. Barqaror rivojlanish ekologik muvozanatni saqlashga yordam beradi.

Innovatsiyalar va texnologiyalar: Geografik joylashuv innovatsiyalar va texnologiyalarning tarqalishiga ta’sir qiladi. Yangi texnologiyalar va ilmiy tadqiqotlar iqtisodiy o‘shishni rag‘batlantiradi.

Umuman olganda, geografik faoliyatlar iqtisodiy taraqqiyot va o‘shishda muhim ahamiyatga ega. Ular resurslarni samarali boshqarish, transport va kommunikatsiya infratuzilmasini rivojlantirish, ijtimoiy va madaniy omillarni hisobga olish orqali iqtisodiy o‘shishni rag‘batlantiradi. Bu jarayonlar o‘zaro bog‘liq bo‘lib, barqaror va barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta’minlaydi.

Adabiyotlar.

1. Mirziyev Sh.M. BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida so‘zlagan nutqi. <http://xs.uz/index.php/homepage/rasmij/item/11175>.
2. Soliev A., Mirzaaxmedov H., Jumaxanov Sh. Qo‘shma korxonalar geografiyasi. –Namangan, 2006. -136 b.
3. Ergashev Sh., Bobomatov T., Tursunov N. Jahon mamlakatlari: Ma’lumotnoma. -T.; —O‘zbekiston, 2017. -320 b.
4. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.–T.; - O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. I – XII jildlar, 2000 – 2006.
5. Bahromov Q., Halimova G. Geografiyadan mashq va masalalar yechish usullari. –Buxoro, —Navro‘z, 2017. -164 b.